

אלול ה'תשע"ו

החידוש שבתשובה

הרב מיכה הלוי – ראש ישיבת "עטרת נחמיה" ורבה הראשי של פתח תקווה

עפ"י שיחות הרב צבי יהודה קוק זצ"ל

(שיעור שבועי לנשים במדרשת אביב "לעד חיה"; השיעור נערך ע"י זיוה חן)

להצטרפות לרשימת תפוצה נא לשלוח מייל ל: avivhatoral@012.net.il

תוכן העניינים:

1. החטא- חיסרון במציאות	4. החטא- הכרח
2. הדרכת התורה- שינוי	5. זדונות נהפכים לזכויות
3. התשובה-מהפך	6. אני לדודי ודודי לי

1. החטא- חיסרון במציאות

תחילתה של שנה היא התחדשות. גם פתיחת שנת הלימודים, ללא קשר לתאריך שבו היא חלה, היא התחדשות, והיא מאופיינת בצימאון לדעת וללמוד. גם ראש השנה מאופיין בצימאון לרוח, ובדומה לצימאון גשמי למים, שנגרם בשל יובש ומחסור במים, כך גם צימאון לרוח נגרם בשל יובש רוחני, ולכן האדם שואף להתמלא מבחינה רוחנית. הצימאון הזה מופיע בעמדנו ערב תחילתה של שנה חדשה, בחודש אלול, חודש הרחמים והסליחות. בחודש אלול מתעורר הדחף לפעול טוב, להרבות במעשים טובים, וממילא מתעורר הצורך לערוך חשבון נפש עד כמה פעלנו טוב בעולם.

התשובה היא חידוש גדול. לכאורה את הנעשה אין להשיב. מעשים רעים שעשה האדם הן כלפי חברו והן כלפי שמיא כבר נעשו ולכאורה לא ניתן למחות את רישומם. הדבר דומה למילים שנכתבו בדיו על גבי נייר, ולא ניתן למחקם. התשובה היא חידוש גדול, משום שהיא מאפשרת לטפל בעבר. אין כאן רק את היכולת להיטיב את דרכינו מכאן והלאה, אלא יש לנו גם את היכולת לתקן את העבר. בירושלמי (מכות ב ו) מופיע המדרש הידוע: "שאלו לחכמה: חוטא מה ענשו?" בעצם הצגת השאלה מונחת הנחת יסוד שעל החוטא להיענש. יש להעמיק בדבר ולהבין שהחטא והעונש אינם שני גורמים שונים. העונש אינו תוצאה חיצונית לחטא, ומוטל על החוטא ע"י שופט, שהוא גורם חיצוני לאדם, וממילא ניתן לדון בדבר חומרת העונש, ניתן להקל או להחמיר בעונש. אלא העונש נמשך מן החטא עצמו, הוא המשכיות ותוצאה ישירה של החטא. אין כאן מושגים של שכר ועונש חיצוניים, התלויים בהחלטת שופט בשר ודם, או להבדיל בהחלטת שופט כל בשר, אלא זוהי מציאות פנימית של חטא ועונש, המתחוללת בתוככי האדם פנימה. השאלה ששואל המדרש

בירושלמי היא אם כך: מהי תוצאת החטא? איזה רושם היא משאירה בחוטא עצמו? השיבה החכמה על שאלה זו בפסוק מספר משלי (יג כא): "חטאים תרדף רעה". כלומר: החטא יצר חיסרון במציאות, ומעתה המציאות אינה שלימה. זוהי הרעה שעליה מדבר הפסוק. האדם נוצר ע"י הקב"ה שלם ובעל נשמה טהורה. כאשר בפועל הוא אינו מגלה ומופיע את המציאות הנשמית הטהורה שלו במלואה, הוא גורם לכך שיש חיסרון במציאות בעולם. כך רואה החכמה את העונש, כלומר את התוצאה המהותית שהחטא גורם לה.

2. הדרכת התורה: שינוי

ממשיך המדרש ומספר ש"שאלו לנבואה: חוטא מה ענשו?". הנבואה עוסקת במציאות האידיאלית והשלימה, שעתידה להתממש בעתיד. היא מדברת על המציאות השלימה, שתצא בסוף אל הפועל. מבחינת הנבואה אין לחוטא מקום במציאות האידיאלית והשלימה, ולכן אומרת הנבואה (יחזקאל יח ד): "הנפש החוטאת היא תמות". לא מדובר כאן במוות פיזי, או בגזר דין מוות, אלא הנבואה קובעת לפי ראייתה שלחוטא אין מקום במציאות השלימה, החוטא כמו ידיו יצר מצב שבו הוא אינו שייך עוד למה שיהיה לעתיד לבוא, ולכן הנפש החוטאת תמות.

המבט השלישי הוא מבט של תורה. "שאלו לתורה: חוטא מה ענשו?" החכמה מנתחת את המציאות בהווה, ולכן מלמדת על העונש שנגרר כתוצאה מן החטא. הנבואה מסתכלת על העתיד, ולכן שוללת את מקומו של החוטא במציאות העתידית. התורה למעשה באה להדריך אותנו כיצד לצאת מן המצב הלא רצוי בהווה אל עבר המצב השלם בעתיד, שאותו מייצגת הנבואה. התורה היא מלשון "הוראה". היא מורה לנו את הדרך, מרוממת אותנו מהמבט של החכמה ומהמבט של הנבואה להבין שניתן לחולל שינוי. אך גם כאן אנו עדיין מדברים על שינוי בלבד ולא על מהפך. התשובה היא מהפך, ואילו התורה כאן מדברת רק על שינוי שאותו יעשה האדם מעתה ואילך. התורה אומרת לחוטא, שיביא אשם ויתכפר לו. אמנם יש כאן התנקות מן החטא, אך כמו כלי ישן שהתלכך, אע"פ שניקו אותו, עדיין לא חזר להיות כלי חדש, אלא הוא כלי ישן שניכר שנעשה בו כבר שימוש. יתירה מכך, לעיתים כאשר נעשה מאמץ גדול לנקות את הכלי, ולשפץ את כל הכתמים, מתקלפת ממנו שכבה כלשהי, והוא אינו שלם ויפה כפי שהיה בתחילה. כך גם הדרכת התורה להביא קרבן לשם כפרה. הכפרה המתוארת כאן אמנם מנקה את האדם ומובילה אותו לקראת שינוי מהותי בחייו, אך היא עדיין לא מביאה את האדם למצב ההתחלתי-הבראשיתי, שבו היה טהור לגמרי, ככלי חדש ללא פגם.

3. התשובה - מהפך

הדרכת התורה היא לניקיון מחטאים, אך התשובה היא יותר מזה: התשובה היא חזרה למצב הראשוני, השלם האידיאלי, לשוב להיות כלי חדש, ולא כלי משומש שעבר תהליך של ניקיון וחיידוש מראה. אם כן השלב הרביעי הוא: "שאלו לקב"ה: חוטא מה ענשו? אמר להם: יעשה תשובה ויתכפר". זוהי כפרה כללית, שמוחקת אף את העבר. ע"י התשובה האדם נעשה כברייה חדשה, כפי שנברא מלכתחילה ע"י בורא העולם, כאדם טוב עם נשמה טהורה. זהו חיידוש שהקב"ה בלבד יכול לחדש. צלם האלוקים שבאדם דוחף אותו לעשיית תשובה. התשובה היא מהפך משום שהיא אינה באה רק לעשות שינוי, לשנות את התנהגותו של האדם מרעה לטובה, אלא היא משתמשת בעבר כסיבה וכמנוף להתקדמות הלאה. התשובה אינה מוחקת את העבר ואינה מתעלמת ממנו, אלא לוקחת בחשבון את מה שפעלו החטאים על האדם ומשתמשת בהם על מנת למנף אותו. חלק מתהליך התשובה הוא הכרת החטא. על האדם להכיר בחטאו, לדעת שחטא ובמה חטא. הכרה זו פועלת על האדם, היא גורמת לו לשברון לב, משום שבתבעו הוא אדם טוב, עם נשמה אלוקית בקרבו שרוצה רק להתגלות בעולם דרך מעשים טובים. אם כן הכרת החטא ותהליך התשובה כולו, מעמידים את האדם על ההנחה הבסיסית כי הוא טוב מיסודו, וממילא מחזקים אצלו את הרצון לפעול אך טוב. הבעש"ט הקדוש ור' לוי יצחק מברדיטשוב היו שניהם בגישה של לימוד סגוריא על עם ישראל. זאת משום שנתנו אמון מלא בתוכן הפנימי הגנוז בנשמותיהן של ישראל, וממילא האמינו שניתן להפוך את הרע לסיבה לטוב.

ה"פחד יצחק", ר' יצחק הוטנר, כותב באיגרת לתלמידו, ששמח לקרוא על המעשים הטובים שלו, ושמח גם לקרוא על המעשים הרעים. המעשים הטובים של האדם אינם משקפים את דמותו האמיתית, אך אדם שכותב את מעשיו הרעים הוא אדם עמוק שמכיר את עצמו באמת, ושם מתגלה האישיות האמיתית שלו. המציאות האמיתית של האדם היא המציאות של צלם האלוקים שבו. את המציאות הזאת הקב"ה בלבד יודע ומכיר באמת, ולכן שאלו לקב"ה "חוטא מה ענשו?"

המדרש מביא פסוק לכך מתהילים (נא יט): "זבחי אלוקים רוח נשברה, לב נשבר ונדכה אלוקים אל תבזה". אנו נקראים "זבחי אלוקים". כולנו זבחנו את עצמנו לאלוקים מעצם היותנו מסורים לצלם האלוקים שבקרבו. הבאת קרבן אשם היא מפגש מקומי-נקודתי עם הקב"ה. אך המפגש עם צלם האלוקים שבתוך האדם, הקריאה לאדם לשוב למקורו ולמה שהיה בראשית היווצרותו, שברון הלב, כל אלו הם חזרה אמיתית של האדם אל עצמו.

4. החטא - הכרח

נשאלת השאלה: האם החטא הוא מוכרח? האם לא תתכן מציאות של אדם ללא חטא?

ידועים דברי חז"ל (1), שבמקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אינם יכולים לעמוד. אם כן משמע מכאן שהתורה רואה בחטא דבר הכרחי, עד כדי כך שמי שחטא ועשה תשובה הוא בעל מדרגה יותר ממי שלא חטא כלל. אכן החטא הוא מוכרח משום שלעולם יהיה פער בין המציאות המעשית לאידאל הטוב והשלם, והפער הזה, החיסרון הזה הוא החטא. שברון הלב הנגרם כתוצאה מן החטא הוא זה שמוביל אל המציאות השלימה העתידית.

5. זדונות נהפכים לזכויות

החטא נגרם ע"י זדון הלב. ככל שהאדם יהיה מזיד יותר, כך שברון הלב יהיה גדול יותר. דוגמה לכך: אכילת טרף. יתכן אדם שיאכל טרף משום שהוא רעב ואין לו אוכל כשר בנמצא באותו זמן. אך יש אדם שיש לפניו מזון כשר, והוא דווקא מעדיף לאכול את הטרף על מנת להכעיס. אם כן ישנן מדרגות בזדון הלב, וככל שהאדם יותר מזיד, כך גם שברון הלב גדול יותר ופועל על ליבו של האדם בעוצמה גדולה יותר. זוהי תשובה מאהבה. וכידוע בכוחה של תשובה מאהבה להפוך זדונות לזכויות. זהו בדיוק התהליך שתיארנו לעיל, הזדון, שברון הלב, והשיבה אל העצמיות.

6. אני לדודי ודודי לי

ידועים ראשי התיבות המפורסמים של "אלול" - אני לדודי ודודי לי. ראשי תיבות אלו מלמדים על השייכות העמוקה של האדם אל הקב"ה, עד כדי הרגשה של ישות אחת. הגדרת ה"אני" של האדם היא "לדודי". כל חייו של האדם, מהותם ותוכנם הם "דודי". באלול מתחדש המבט האמיתי על ה"אני" של האדם ועל המציאות כולה.

ההכרה בחטא באה על מנת לתת לאדם כוח ולא להחליש אותו, כי אדם שמכיר בחטאיו מכיר גם בכוחותיו. ההכרה בכוחותיו של האדם היא חשובה, ואין בה מקום לענווה פסולה. לעיתים כאשר היה מאן דהוא מתלמידי ישיבת "מרכז הרב" מקבל תפקיד רבני או חינוכי, היה בא להיוועץ בראש הישיבה דאז, ר' אברהם שפירא זצ"ל. היה התלמיד אומר: אני לא ראוי, אני לא מתאים, אני לא יודע אם אצליח. היה ר' אברום מחייך ואומר: נו, יותר מידי "אני" אני שומע כאן. זוהי ענווה פסולה. על האדם להכיר בכוחותיו, ואם הוא מסוגל לתפקיד עליו לקחתו כחלק מן התפיסה של "אני לדודי".

בקשת הסליחה, הן בין אדם לחברו והן בין אדם למקום, היא חלק מההכרה בחטא. אנו יודעים שילדים קשה בדרך כלל לבקש סליחה על מעשה כלשהו שעשו, משום שהדבר פוגע בכבוד העצמי שלהם כשהם למעשה מודים שטעו. ככל שהאדם מתבגר יותר הוא מסוגל יותר להודות בטעותותיו ובחטאיו, הוא יכול לעשות חשבון נפש ולהשוות בין המציאות המעשית שלו לבין האידאל המצופה ממנו. ככל שהאדם בוגר יותר ובעל הכרה גדולה יותר, הוא מבין את החסר הקיים בעולם המעשי, ומסוגל להודות בטעותו, להכיר בחטאיו ולבקש עליהם מחילה. זהו החידוש הגדול של התשובה.